

Rezijani - Veneti ?

Avtorji knjige *Veneti – naši davni predniki/Unsere Vorfahren – Die Veneter* – Matej Bor, Jožko Šavli, Ivan Tomažič – so se sami, izrečno in zelo odločno distancirali od vseh, ki so se pred njimi ubadali z venetsko preteklostjo, predvsem z jezikom Venetov. Ne brez ironije pravijo tem svojim prednikom "venetologi" in jim zraven kar načez (nedokazano) pripisujejo nepoučenost ipd. Da bi ne prihajalo do nesporazumov, sem bil prisiljen poiskati za že omenjeno avtorsko trojico novo, nevtravno ime: če ne najdemo česa boljšega, recimo jim kar slovenski "venetofili".

Vabilu na predstavitev slovenske izdaje "Venetov" je bil priložen prospekt, kjer Ivan Tomažič med drugim piše: "V Benečiji, posebno v Reziji še danes govorijo staro slovensko narečje, ki spominja na nekdanjo venetščino." Radovednost, kako je s tem "spominjanjem" (=hudo raztegljiv, nedoločen pojem) me je 14.6.1989 zvabila v modri salon ljubljanskega hotela Union, kjer je bila v splošni evforiji Rezija komajda omenjena. Vseeno je bilo lepo, da smo slišali vsaj akademski zbor "Vinko Vodopivec" zapeti priredbo rezijanske lirične pesmi o "Gori Banérini" in njenih številnih rožicah.

Tako šele iz same knjige zdaj v miru odkrivam čudne rezijansko-venetske povezave/paralele, ki plavajo pred očmi naših "venetofilov", in sledove, ki jih je Rezija pustila v njihovem delu. Izpod peresa Ivana Tomažiča berem (str.456) le malce razširjeno varianto besedila iz prospekta: "V odmaknjeni Reziji se še danes govori nenavadno, prastaro slovensko narečje, ki izpričuje izrazito podobnost z venetskim jezikom. (Prim. številne primerjave v študiji M. Bora)." Izjava kajpada ni sad Tomažičevih osebnih spoznanj, drugače bi se ne skliceval tako naravnost na Bora.

Oba – Tomažič in Bor – pa imata na Slovenskem pravega, zaresnega predhodnika v D. Trstenjaku, ki je že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja napisal, da v Reziji so "sdručeni ostanki s t a r i h V e n e t o v, starih slovanskih N o r i č a n o v, in v 6. stoletji po Kristu na novo tja prišedših h r v a t s k o - s r b s k i h t r u m" (Zora 5, 1876, 110). Davorin Trstenjak ne v filoloških ne v narodopisnih krogih nikoli ni užival zaupanja, M. Bor pa ga vseeno imenuje "po krivici prezirani in zapostavljeni venetolog". Najbrž ne bo težko uganiti, zakaj: ker je staro venetščino oklical

za slovansko. Ampak kdor bo vzel v roke kaj Trstenjakovega o Venetih (zadostovali bi že Slovanski elementi v venetščini, Vestnik II, 1874, št.1,3 in 4), bo brž spoznal, za kaj v resnici gre. S paleovenetskim besednim gradivom Trstenjak sploh ni prišel naravnost v stik, ampak je pregledal samo Boerijev Dizionario del dialetto Veneziano (Venezia 1867) in v "venetsko italijanskem /podčrtal Mtv/ narečji" našel ok. 250 besed, ki naj bi bile slovanske. Po mojem pa je v tisti "poltretji stotini" besed, ki jih je Trstenjak "prepoznal" kot slovenske, še precejšen odstotek neslovanskih, onomatopoetskih ipd. O tem bi nam najbrž lahko več povedal Kraševac K. Štrekelj, ki je dosti bolj previdno in strokovno od Trstenjaka pretresal medjezikovno prelivanje ob naših zahodnih mejah in se med drugim mudil tudi pri Boeriu. Navsezadnje pa niti ni nujno, da bi tisto, kar bi v besedišču današnje (italijanske) venetščine po najstrožjem pretresu še zmerom obveljalo kot slovansko, morali šteti za ostanek paleovenetščine. Mar poldrugo tisočletje slovansko-romanskega sosedstva nič ne zaleže in bi moglo zdrseti mimo kar tako brez vsakršnega sledu v govorici tostran in onstran jezikovne meje?!

Vseeno, da ne bi kdo rekel, da "venetologa" Trstenjaka zavračamo, ne da bi mu prisluhnili, oglejmo si vsaj v bistvenih črtah njegovo argumentacijo, kjer se le dá z njegovimi lastnimi besedami:

Okoli 194–190 pred Kristom se tudi Veneti "poklonijo" Rimu in začenja se "porimčevanje". Vendar "se je venetski jezik vsaj po deželi ohranil še za Livija" (doma iz Padove); on in njegovi sodobniki iz tistih krajev rabijo v svojih latinskih spisih več venetskih besed, ki drugod v Italiji niso bile znane. Čas je šel seveda svojo pot naprej. "Latinščina je pokopala italščina, ali bolje rečeno romanščina, a iz jezika starih V e n e t o v se je pri prebivalcih, ki zdaj obsedajo pokrajino starih Venetov, ohranilo obilo besed iz starovenetskega jezika, katere so pozneje romale po romanskem svetu." Med venetsko-italijanskimi besedami pa je (zmerom po Trstenjaku) več takih, "katere le poznajo severnoslovanski jezici, in jih niti slovenščina, niti srbščina ne hrani v svojem jezikovskem zakladu; – vse te so se gotovo ohranile iz starovenetskih časov." Trstenjak kajpada zameri Boeriu, da je štel jezik starih Venetov za "gregovski" (lingua grecanica: grščini podoben, z grščino kontaminiran jezik); "ako bi bil dobro slovansko umel, nebi tega mnenja bil."

Seveda tu ni kraj za ugibanje, kaj Bor dolguje svojemu sto let starejšemu vzorniku v venetskih vprašanjih (med drugim tudi leposlovcu, ustanovitelju in prvemu predsedniku Društva slovenskih pisateljev). Pri Trstenjaku se moramo ustaviti samo še toliko, da vidimo, kako odločno je zavrnil njegovo trditev o dozdevnem slovenstvu starih Venetov in Noričanov in njihovi povezavi z Rezi-jo – že v istem mescu, ko je bila objavljena – poljski lingvist Jan Baudouin de Courtenay:

"Ta Trstenjakova hipoteza gre predaleč, ko poimensko navaja slovanska plemena, ki naj bi se bila naselila v dolini Rezi-je. Mimo tega Trstenjak tokrat jemlje za izhodišče popolnoma neznane in nedoločne količine. Take neznane in nedoločne količine so tu 'stari Veneti' in 'stari slovanski Noričani'. Najprej je treba dokazati, da so bili Veneti in Noričani Slovani, in sicer dokazati z neovrgljivimi dejstvi in brezhibnimi dedukcijami. Nato je treba pokazati, s katerim od znanih slovanskih plemen so bili omenjeni Veneti in Noričani v bližjem etnografskem sorodstvu in kakšne so bile značilnosti jezikov in narečij, ki so jih govorili. Samo tedaj, ko bo vse to narejeno, bo mogoče vpeljati v krog lingvističnih in etnografskih raziskovanj venetske in noriške jezike, priznane kot slovanske. Dotlej pa se je treba zadovoljiti z odklonilnimi stališči in zelo splošenimi, nedoločnimi hipotezami in domnevami". (Rez'ja i Rez'jane. Slavjanski sbornik 3, 1876, 342–343 – prev. Mtv).

Odkar so bile te vrstice napisane, je preteklo 113 let, vendar v vsem tem času ni bilo narejeno prav nič tistega, kar je metodološko strogi lingvist terjal za to, da bi bilo sploh vredno razpravljati o stvari. Pa ne samo to. V knjigi o Venetih 1989 vidim eno poglobitnih Baudouinovih tez predstavljeno v napačni luči, češ: rezijanščina naj bi bila (dobesedno: "je morala biti!") – glede na svoje posebnosti – "ostanek nekega izumrlega, še neznanega praslovanskega jezika" (Bor 223). To bi današnjim slovenskim venetofilom kar ustrezalo, da bi "neznani praslovanski jezik" mogli razglasiti za venetščino. Baudouin de Courtenay, ki je glede enačenja Venetov s Slovani povedal svoje (Trstenjaku) že 1876, je v resnici prišel čisto nekam drugam: ven iz slovanskih jezikovnih meja! Po njegovem naj bi se v rezijanski fonetiki skrivali sledovi nekega pojava (t.i. "vokalne harmonije"), ki je značilen za turansko (uralo–altajsko, turko–tatarsko)

skupino jezikov. Med sabo je primerjal dve dobro znani količini (vokalno harmonijo v Rezi-ji in v vrsti turko–tatarskih jezikov). Mednarodna etnografska, geografska in historiografska srenja in seveda laiki so njegove zaključke sprva sprejeli kot senzacijo, strokovna lingvistična in antropološka kritika pa bolj hladno in deloma odklonilno, zato se je Baudouin de Courtenay čez čas, ko je vse natanko premožgal, kot pravi znanstvenik odpovedal svoji hipotezi tudi sam.

Če so Rezijane doslej enačili ali vsaj spravljali v sorodstveno zvezo (oddaljeno ali ožjo) z Albanci (Q. Viviani; uskoki iz Albanije po porazu Skenderbega: S. Vraz), Avari–Obri (F. Rota 1807, L. Hauptmann, H. Tuma), Bolgari (D. Trstenjak), Cimbri (F. Rota), Etruščani oziroma Razeni (G. Asquini, J. Kollár, M. Bor), Hrva-ti–čakavci (F. Marković 1880), Huni (P. Zimolo konec 18. stoletja), Kelti (B.P. Hasdeu, V. Vodušek), Make-donci (Vraz), Reti (J. Valvasone di Maniago 1565, Ercole Partenopeo 1604), Rusi (F. Dall'Ongaro, R. Leydi, F. Kossiga), Sarmati (Asquini), Srbi (G. Marinelli, E. Fruch), Turanci – pripadniki nedoločne veje ugrofinskih/uralo–altajskih/turko–tatarskih jezikov (J. Baudouin de Courtenay in mnogi za njim), potem nas tudi povezava z Veneti (Trstenjak, Bor, Tomažič) ne more presenetiti. Ob tem najnovejšem "odkritju", ki se kakor slab film odvija pred našimi očmi, pa vendarle lahko upravičeno nekaj terjamo: d o k a z o v ! Skoraj pred pragom 21. stoletja se namreč ne smemo več zadovoljevati z meglenimi pravljičami, ki so lahko nastajale in prosperirale v 16. stoletju, po vztrajnostnem zakonu lezle naprej v sedemnajsto in osemnajsto, dobivale mlade še v devetnajstem in dosegle tuintam celo naše dvajseto stoletje!

Ker za branje skrivnostnega venetskega jezika a priori ne gre odklanjati nobenega jezikovnega ključa – teoretično bi se katerikoli utegnil pokazati kot pravi – je kajpada naravna in pričakovana tudi preskušnja s slovanskim ključem. Vseeno pa stvar ni tako preprosta, kot to razglša I. Tomažič (473), ki so mu Borova "filološko podkrepljena spoznanja in odkritja slovanskih in slovenskih elementov v venetščini" nekaj tako presenetljivega, da se jim odkritosrčno čudi: "Kar naenkrat je bila venetščina pred nami kot odprta knjiga, katero lahko bere vsakdo, ki obvlada slovanske jezike". Ali res? Tega ne

verjamem, zato bom Borova "filološko podkrepljena spoznanja" vzel pod drobnogled v drugem poglavju. Tu samo nekaj malega o poskusu pritegniti v razpravljanje rezijanščino, "ki je najbližja venetščini" (morda zato, ker ima aorist, kakršnega Bor – 202 – hoče videti v svoji rekonstruirani venetski besedi "jekah"?!).

Med najbolj poučnimi za Borovo dokazno metodo je njegova razlaga kratkega venetskega napisa *Pa 33 –

LANTEJ A KLON
pahnjen v grob –

(Bor 312) s tole zaokrožitvijo na koncu: "Bil si sunjen v uklon in s sulico v grob." V nekoliko skrajšani obliki (pri krajšanju prevzemam polno odgovornost podpisani) sem skušal obdržati vodilno miselno nit v Borovi utemeljitvi prevoda "pahnjen v grob." Takole se odvija Borova misel:

"Po čem se da sklepati to?

Slovenščina ima mnogo arhaizmov, ki jih več ne poznamo, so jih pa poznali staroselski venetski predniki (Praslovenci)... Ena takih besed je tudi laniti – kaj si lanil name? (Plet.) Znana je v Vrsnem na Kobariškem, torej na zahodu, kjer so se venetske prvine najbolj ohranile. Tudi srbohrv. lanuti, lanem – planiti, suniti. Ta zadnji pomen je za razlago tega napisa najpomembnejši.

In kako je bil sunjen, lanit ali lanjen v klon (grob)? Sunjen je bil lanitei. To je v zvezi s sulico ali lančo... Beseda /lanča/... naj bi bila (...Bezljaj) keltskega ali ilirskega izvora. Toda glede na laniti – suniti je skoraj gotovo venetskega. Najverjetneje je, da je v zvezi z rez. lanita. To pomeni sicer lice, ampak tudi čeljust. Od čeljusti do gobca, ki z njim zver popade, do sulice pa semantsko ni predaleč.

Glede na to, da je srbohrv. lanuti isto kot planiti, pa se pomensko lanita (čeljust, gobec) še bolj približa lanči (sulici), saj se z obema plane na nasprotnika."

S takim natezanjem, s tako ohlapno "logiko" je mogoče dokazati karkoli in posrečeno konkurirati sofizmom, kot je tisti o pijančku (Qui multum bibit... Kdor veliko pije, veliko spi; kdor veliko spi, ne greši, itn.), ki bo na koncu šel še v nebesa in postal svetnik. (Glede vrednosti, zgodovine, razširjenosti in pojavnih oblik rez. besede l a n i t a glej moj članek z naslovom Lanita in Merkušev pristavek Tersko lanta, Lanta: Jezik in slovstvo 34/4-5, 1988-89, 81-88).

Med rezijanskimi besedami, ki je Bor segel po njih v upanju, da mu bojo pomagale razvozlati kakšno venetško uganko, pa naletimo tudi na bolj ali manj vprašljive. Če naj bi npr. med slovanskimi jeziki res samo slovenščina ohranila glagol, nastal iz besede ogenj, in sicer v rezijanskem narečju – *ognjiti – naj takoj povem, da v Reziji takega denominalnega glagola ni. Bor si ga je sam skoval iz besede "onjevte", ki jo je našel v pesmi svojega mlajšega rezijanskega brata-poeta, Renata Quaglie (Dušica naša, prva objava v Sodobnosti 1980/1, 180, zadnja v zbirki Baside 1985, str.70). "Onjevte tarine" (prav: tarinjave) niso "ožgane trave" (verbranntes Gras – Die Veneter, str.300), ampak ožgani travniki (ali košnice, kakor je to poknjižil Marko Kravos), onjevte pa je le pridevnik in ne glagol; zato tudi ne more prispevati nič pozitivnega in nič negativnega v zvezi z "venetskimi" besedami *ougon, *ogo(n), *viougonat (sežgati), *viougonta, -nti (sežgana, -ni), *viougontiojogo (sežganega), *viogontai (bodi upepeljen) ipd. V napisu Es LII je FOVGO torzo, sam samcat; v Es XXXII pa stoji "na koncu imena L. ENNIVS P.F." še beseda FOVGO, ki zanjo Bor (305) predlaga: "beri vougo – bil upepeljen, aor. od glagola, ki nam je v zvezi z žarami že znan". Naj mu bo – on že ve – ampak njegovi "aoristi", naštetih na str.304, vseeno niso tako hudo prepričljivi, da bi človek zaradi njih kar zavrgel staro onomastično branje in miže sprejel drugo, besedno, verbalno-glagolsko. Nekaj zgledov:

CANTA aor. (kantá) – bila pokopana; stcsl. sžkātati... /Vendar glej v LLV napise Es 80, Es XXVII-XXIX/.

NERCA aor. – bila pokopana; stcsl. nreti, ingredi... /Vendar gl. Es XLI in L. – Kaj pa NIRCAE v Es IV, je tudi aorist?/.

KONIA – skončala; stcsl. konati... /Vendar gl. Es XX/.

FREMA (iz. venet. virema) – vložena v grob... /Vendar gl. Es 94, 104 in Es XXXIII; Tr 5/.

Neverjetno, koliko sinonimov za en sam pojem nam ponuja Bor; če bo šlo tako naprej, bomo izpod njegovega peresa kmalu dobili obsežen venetski slovar! Glede spotikanja nad "imeni", ki naj bi bili venetologi – baje neupravičeno – tako radodarni ž njimi pri razreševanju žarnih epitafov, pa naj nam Bor pošteno pove, kaj neki bojo zanamci najdevali na današnjih žarah (seveda če bo

moderna kovina zdržala v zemlji toliko časa kot venet-ska krhka glina): imena vendar, imena in spet imena!

(Naj ne ostane brez kritične pripombe – vsaj v oklepaju – "malenkost", ki hočeš nočeš podpira staro onomastično zmedo okoli Rezijske. V slovensko izdajo Venetov so zraven pravih oblik Rezijski, rezijski, rezijsčina zašle tudi spake "Rezijsanci", "rezijsčina", "rezijski". Če našim venetofilom Rezijska res kaj pomeni, naj se drugič potrudijo, z dobrim zgledom, za pravilno poimenovanje. Prav posebej bi morali na to paziti v nemški izdaji, kjer Rezijska žal niti enkrat ni imenovana tako, kakor jo v nemških spisih že od 1806 kličejo Dobrovsky, Kopitar, Bergmann, Czörnig, Baudouin de Courtenay, Tappeiner, Götter, Kugy, Kronsteiner in številni drugi: Resien oz. Resiatel, Resianer, resianisch. Skrajno neodgovorno se mi zdi presekati skoraj dvestoletno tradicijo in improvizirati oblike "Rezien" (!), "rezianisch", "rez." ipd.)

S svojim besediščem je Rezijska prišla v zvezo z Veneti kakor Pilat v Credo. Nekaj zgledov: obrieta (naša) kot paralela (za lase privlečena) k bretonskega abratat (412); pozed (ognjišče) za "sežigališče", grmado (268, 305); kazalni zaimkej sej (ta) je v ven. kontekstu omejen le na s (327); da bi rez. ito (tisto) pomenilo "to" (277), ne drži; tudi ne vem, kje v Rezijski je bukka "žival, ki se goni" (394) in molò "kamen" (317); če je bil ob razkosanju daljšega venetskega besedila pridobljeni in osamosvojeni n postavljen v zvezo z lat. nunc, alb. ni, lit. nu, stcsl. nynje itn. (vse v pomenu "sedaj" – gl.262, 315), je za rezijski (i)nja(n) (nikoli "na") sicer čast, da je prišel v tako imenitno indoevropsko družbo, le venetsčina ni s tem prav nič pridobila!

Bor najbrž ni vedel, da petje pri pogrebnih obredih v Rezijski imenujejo "ekanje". Ob pogrebu nekega bogatina sta se ravanska cerkvena pevca baje na glas spodbujala, v koralnem recitativu, takole:

Ėčwa, Ėčwa, Drěča,
ke to so ni bogati jüdi!

"Le pojva, pojva, Dreča (hišno ime pevca z Njive), – ker ti ljudje (svojci umrlega) so bogati (in nama bojo dobro plačali)". Če bi bil to vedel, bi se morda ne bil loteval rekonstrukcije atestinskih gramatikalnih tablic, kjer je v seriji ekae, ekah, ekab, ekat itn. dodal prejetacijo (jekaje, jekah, jekab, jekat itn. – 202). Napisal sem morda. Saj človek res ne more vedeti za vse očitne ali skrivne

nagibe, ki so pri tem odločali. Eden izmed ne nepomembnih bi bil tudi v zvezi z venetsko besedo ego. Le-ta je namreč – po mnenju naših venetofilov – zahodne venetologije zapeljala, da so jo enačili z latinskim ego (slov. jaz) in tako venetsčino približali latinščini. "V resnici venetski ego nima nič opraviti z latinskim" in "se izgovarja kot jago, ker se venetski e na začetku besede vedno bere kot je, kar je Bor v svojih razpravah natančno utemeljil." Tako Tomažič (slov. izd.474; nemška izd. 380–381), ki mu je Bor iz svoje zbirke že prevedenih in komentiranih napisov posodil za vzorčno objavo – izpod peresa založnika in izdajatelja! – enega pomembnejših, Es 6: ego Ostioi Egestioi, kar naj bi odslej uradno brali jago ostioj jage stioj in si razlagali kot: njegove ostanke, zli duh, pusti (stati) v miru/seine (sterblichen) Reste, Böser (Geist), respektiere!

S svojo razglasitvijo venetskega e za je na začetku besed si je Bor na silo odprl pot do "branja" cele vrste napisov. Med zelo trdovratnimi, ki so kljubovali zobem in svedrom venetologov, naj omenim sklenjeno napisno enoto EGETOREI. Klonila je, ko je Bor zabil vanjo dva klina v obliki dveh j: Jage tor jej... Vse se je namah zjasnilo: jage – "nesklonljiv samostalni" (366) "pomeni, kot že vemo, zlo". Na drugem, bolj reprezentativnem mestu (475), dodatno še beremo, da jage pomeni tudi "vrag, zli duh; gre za staro mitološko besedo, ki se je v slovenščini ohranila v izrazu 'divja jaga'". V nemški izdaji je stopila zraven še 'jaga baba', vendar nobena izmed dveh nima najmanjše zveze z Veneti: Jaga baba je pozen, izrazito literarni uvoz (19.stol.?) s slovanskega vzhoda, divja jaga je po izročilu in verovanju precej bolj zgodnja in ljudska, ampak še zmerom neavtohtona: med Slovence je prišla s severne, nemške strani (prim. geslo "Wilde Jagd" v Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens X, 1942, str.400; J. Kelemina, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, Celje 1930, št.55 sl.) in niti ni zajela celotnega našega jezikovnega prostora. Tako sem npr. prav v Rezijski (torej med tistimi Slovenci, ki naj bi bili po izjavah venetofilov Venetom "najbližji") več ko dve desetletji zastonj iskal sledi "divje jage". Sicer se pa spet enkrat lahko čudimo, kako je nekaj, kar se v slovenski folklori zakladnici prikaže šele v drugem tisočletju n.št., meni nič tebi nič mogoče predstaviti za poldrugo tisočletje nazaj samo zaradi naključnega in izsiljenega glasovnega "ujemanja" (ege – *jage – jaga)! In če se zdaj

za hip povrnemo k napisu Es 6, ki je bil najden 1920 in prvič objavljen 1921, izvira pa nekako iz časa ok. 450–350 pred n.št., bi kazalo spomniti, da besedna enota EGETOREI ni osamljena, ampak ima nekaj mlajših vzporednic, bodisi do črke enakih (Es 112) bodisi močno podobnih: Egtorei (Es 111 – Bor 360 jeg torej: "zlo prsti", "zlo, ki tare"), Egetorioi (Es 5 – Bor 341 jege/jehe torijoj: "s prstjo zla"), Egetora (Es 45); Egests (Es 73); pri zadnjih dveh žal ne moremo postreči z razlago, ker Bor še ni prišel do njih. Samo v nemški izdaji Venetov (381) je beseda jege (podana kot jehe – Böser) zbudila Boru asociacijo na ihto (heftiger Zorn), "ki jo v mnogih narečjih imenujejo jehta." (Vendar bi rad slišal vsaj za eno od "mnogih!").

Drzna sprememba venetskega e v je je Boru omogočila vplesti med venetsko napisno gradivo še eno mikavnost rezijanskega narečja – besedo jero "duhovnik". Za rezijansčino in njene leksikalne posebnosti je to reklama, venetščini pa ne prinaša nobenih koristi. Prvi del napisa Ca 24 na bronastem ročaju iz kraja Lágole (Cadore) se v diplomatični transkripciji v latinico (povzeto po LLV 513) bere:

a) turiconei.okicai.co.i.e.os.ke.a.lerou.teu.ta

Venetologi so predlagali za del napisa, od šeste pike naprej (šteto od zadnjega konca): Ebos ke Alero u teuta m. Ebos in Alero naj bi bili posebni imeni. Bor je taisto besedilo podal (če ga je s tem "razrešil" ali "zapletel", je drugo vprašanje!) takole:

JE VOSKEAL JEROU TEUTA
je vojskoval jerov Tevta.

Seveda mu nihče noče kratiti pravice do lastnega branja, vendar bi bilo prav, če bi tudi on kdaj prisluhnul drugačnim mnenjem in ugovorom.

Teuta: za Bora je mogoče dvoje: kraj. prisl., kot polj. tuta –tu; ali moško ime; odločil se je za ime. Venetologi (gotovo ne kar na pamet – prim. napis Ca 13!) razumejo to kot lat. "civitas", it. "comunità" (temu bi pri nas ustrezala "soseska"). Jerov: duhoven; Rezijani mu pravijo le jéro oz. éro (Osojane); Pleteršnikov "jerov" je napačno izpeljan iz pl. jerovi/jeruve (kakor če bi iz pl. gradovi, sinovi kdo naredil n.sing. gradov, sinov namesto grad, sin!); gen. (j)era in (j)eruna, nikakor ni "jerova" (na Solbici sem slišal deminutiv íraček). Ampak nerodno je,

da se duhovni ponavadi ne vojskujejo; kaj zdaj? Bor nas je prehitel z že pripravljenim izgovorom, češ: "skoraj gotovo je ta beseda pomenila tudi voditelj, med drugim vojaški. Neke vrste knez." Izgovor ni sprejemljiv: "jerov" (v Pleteršnika je prišel pomotoma!) se zares ni mogel vojskovati, kaj šele "poraziti slednjega, ki je bil v tolkodu"; pa ne morda zato, ker se mu kot duhovnu vojskovanje ne bi podalo (saj dobro vemo, da bi si kot "neke vrste knez", verski in vojaški voditelj v eni osebi, tudi to lahko privoščil!), ampak preprosto zato, ker ga v rezijansčini ni nikoli bilo in zato tudi v venetščini ni mogoč! Facit: Borovo branje na str.288 je domiselno – prava pesmica – ampak kaj moremo, ko visi v zraku! Nemara tudi Boru včasih ne bi škodilo malo pogledati, kako so napis pred njim brali venetologi (od 1949–1967 vsaj 8 objav, od 1967 do danes pa so mogoči še novi predlogi). Le če nobeden izmed dosedanjih poskusov ne bi ustrezal, niti delno (v kar stežka verjamem!), šele tedaj korajžno iščimo naprej drugačne, boljše razlage!

"Jerov Tevta" se mi smili, da se mora tako neslavno – brez boja – umakniti s scene, zato bi rad prihranil enako usodo vsaj drugemu pripadniku njegovega stanu – v prvem delu napisa Es 28. Črke napisa so že latinske, jezik pa še venetski, kar pomeni, da je iz I. stoletja pr.n.št. F. Sommer je 1924 predlagal branje: mego Lemetor fraterei donasto... M. Lejeune 1952: mego Lemetorei /ali: Lemetorai/ Rateres donasto... M. Bor 1989:

"MEGO LEME TOR VIRAT JEREI DONASTO
jaz gline prah pokopat duhovnu donašam.

Prevod v razumljivejši jezik: Pozemske ostanke dajem duhovnu, da jih vloži v grob" (328). "Naj bi pozemski prah (trup) pokopal duhoven (jerej)" (364). Pellegrini-Prosdocimi (LLV 115) bereta besedo, ki naj bi skri-vala rez. duhovna, kot ratere, Lejeune Rateres, Sommer fraterei. Bor je bil prisiljen enoto razpoloviti, da bi dobil, kar si je želel; da bi se ere (erei, eres) lahko postavil na lastne noge, mu je dal j pred e; moti le, da je ena in ista beseda za duhovna, natisnjena v enem in istem napisu na dveh mestih, enkrat deklarirana za nominativ (364), enkrat za dativ (328). Torej se temu (j)eru(nu) ne piše nič kaj rožnato, zato bo najbolje, če se tudi on pravočasno umakne, "odstopi" sam, ne da bi čakal na prisilni izbris.

V obeh izdajah Borove študije, ki nista čisto paralelni (nemška vsebuje precej manj zgledov venetskega branja kot slovenska), bi se brez skrbi dalo najti še kaj rezijanskega. Le mimogrede naj npr. omenim dozdevno rezijansko-venetsko skladnost v ž. pridevniški sklanjatvi: rez. obrazilo tu v ti hudej, dobrej (327), ta na Kosiginej (422) ipd. naj bi ustrezalo venetskemu pri šajnatej Reiti-ai! Vendar naj bo tega paberkovanja zadosti, saj se je sestavek že tako raztegnil čez mero. Le še posladkati ga moramo, preskrbeti nekakšen *dulcis in fundo*.

Pri tem nam lahko najlepše pomaga Bor sam. Ne dolgo po izidu Rožic ziz Rezijske (dec.1972) mi je po telefonu zaupal, kakšne občutke je v njem zbudila prvinska poezija v starosvetnem rezijanskem narečju. In ko sva na njegovo povabilo "pripekatarila" k njemu na dom v Radovljico s prof. Bezlajem, nama je med drugim recitiral in celo zapel etruščanske verze, ki da mu jih je pomagal uobličiti jambski verz rezijanske lirike. To priznanje in navdušenje nad rezijansko poezijo je Bor potrdil tudi med svojim predavanjem o Etruščanih na sedežu Društva slovenskih pisateljev v Ljubljani spomladi 1973. Takrat je še jadral globoko v etruščanskih vodah, ampak navdušenje za rezijanščino in posebej za rezijansko poezijo ga ni minilo niti pozneje, ko se je že ves posvetil govorici Venetov, in ga drži še danes.

Bora očitno privlači in prevzema čar neznanega, skrivnostnega, odtod njegovo prizadevanje, kako v napol razumljenih glasovih izpod Kanina najti ključ za vstop v tihe hrame oz. v gluho lozo venetščine. Končno ga moramo razumeti: njegov pristop do jezika ni filološke narave, ampak izrazito umetniški, pesniški:

"Med besedili /venetskih napisov/ so tudi verzi, rimani in blagoglasni, ki so jih svečeniki naših davnih prednikov... tudi peli, zaklinjajoč duše pokojnikov. Kdor ima tenek posluh za besedo, lahko zasluti davninsko muziko v njih, ki je v teku stoletij utihnila. Nemara se oglasi včasih iz kakšnega rezij(an)skega napeva" (213–214).

Ali: "Včasih, ko premišljam o tem, kaj vse skrivajo besede v sebi in kako je mogoče /v njih/ ... hipoma zaslutiti nekaj, česar ti ne more povedati nobeno zgodovinoslovje in nobena filozofija, se mi to moje početje, ki se mu vdajam že toliko let, ne zdi več v nasprotju z mojo poezijo" (308).

Tega seveda ne govori Bor-filolog, ampak Bor-bard! V takem intimnem stiku z besedami, v takem privzdignjenem razpoloženju bi naš bard Bor – pesnik in pevec v eni osebi – čeprav je že neskončno dolgo, odkar so ugasnili kresovi romantizma, verjetno bil še zmerom v stanju iti po stopinjah Václava Hanke in spesniti slovenski pendant "Kraljedvorskemu" in "Zelenogorskemu rokopi-su." Vsaj začetna tipanja v tako smer je moč opaziti npr. na straneh 256, 261, 265 in še kje – "v izkonstruirani arhaični slovenščini" – vendar izrazita Restsprache kot je venetščina (s svojim skrajno omejenim besednim zakladom!) za to ne daje prave podlage.

Tako za Bora kot za njegove prijatelje (naj upošteva, prosim, da niso vsi, ki ga kritizirajo, ipso facto že njegovi sovražniki!) in za slovensko literaturo pa je vendarle nekolikanj tragično, da je svojo neizčrpno ustvarjalno energijo naravnal in še zmerom vlaga v etruščanske in venetske privide, od katerih bo slovenski literaturi in kulturi ostalo le bore malo, slovenski filološki znanosti pa še manj.

Milko Matičetov